

ПІДВИЩЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

Т. О. Артемчук, здобувач, Тернопільський національний економічний університет

Стаття присвячена встановленню фундаментальних проблем природних монополій енергетичної галузі України; виявлення основних завдань розвитку енергетичної галузі України, які необхідні для суспільної результативності діяльності підприємств природних монополій. Метою статті є виявлення складових, які необхідні для суспільної результативності діяльності підприємств природних монополій енергетичної галузі України.

Ключові слова: природні монополії, енергетична галузь, результативність діяльності підприємств природних монополій.

Політичні і економічні негаразди в Україні негативно впливають на розвиток суб'єктів господарювання, особливо на ефективність функціонування суб'єктів природних монополій. Унаслідок цього в Україні наявні структурні диспропорції у галузях природних монополій: неефективна тарифна політика, зниження якості наданих послуг, зменшення їх інвестиційної привабливості. Разом з цим, природні монополісти здійснюють вагомий тиск на економіку, адже продукція підприємств – природних монополістів використовується в усіх, без винятку, виробничих процесах та задовольняє потреби населення, тому всі інші ринки та суб'єкти господарювання є економічно залежні. При зростанні економіки, передбачені урядовою концепцією довгострокового розвитку, структурні проблеми економіки України посиляться, і тому необхідно оцінити вплив наслідків стратегії реформування природних монополій в майбутньому на економіку в цілому.

Актуальність теми. Вироблення науково обґрунтованих заходів підвищення суспільної результативності діяльності підприємств природних монополій (ПМ) енергетичної галузі з врахуванням здобутків світової економічної науки і стратегічних напрямків розвитку економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний доробок в дослідження проблем функціонування та регулювання діяльності природних монополій внесли такі науковці, зокрема Є. Абрамова, А. Бабак, Г. Базилевич, В. Венгер, Л. Гринів, М. Долішній, М. Крупка, З. Попович, О. Романюк, Ю. Стадницький, Я. Жаліло, А. Колганов, В. Кривуцький, А. Г. Филюк, А. Юданов, та ін. Зазначені науковці здебільшого розглядали правове поле діяльності природних монополій, особливості їх функціонування, а також удосконалення механізмів державного регулювання [1-7].

При цьому ряд дослідників вважають, що негативний вплив ПМ на економіку України обумовлені, насамперед, наслідком тривалого панування адміністративного управління і повільного впровадження трансформаційних процесів в економіку України та відсутність конкурентного середовища [8].

Разом з цим ми розглядаємо наявність ін-

ших проблемних питань:

– висока ступінь політизованості процесів господарської діяльності, як окремого суб'єкта так і регуляторного процесу ринків загалом;

– функціонування суб'єктів природних монополій в Україні у теорії переважно розглядають без деталізації врахування галузевих особливостей, газопостачання чи електропостачання, тому, що до об'єктів групи Г відносять усі об'єкти енергетичної сфери і, відповідно, в дослідженнях не враховують особливості функціонування окремих секторів монопольних галузей.

Мета статті. Виявлення складових, які необхідні для суспільної результативності діяльності підприємств природних монополій енергетичної галузі України.

Виклад основного матеріалу. У сучасній економічній літературі, ведеться полеміка довкола питання суті "природна монополія" та необхідності і доцільності державного регулювання природно монопольних структур, а також напрямків їх трансформації. При цьому є два підходи до цих питань – неокласичний та альтернативний (інституційний) [9].

Прихильники неокласичного підходу вважають, що державне регулювання діяльності суб'єктів природних монополій є запорукою досягнення соціально-економічної ефективності. Прихильники сучасних альтернативних підходів, виходять з того, що державне регулювання суб'єктів природних монополій спричиняє неврівноважені збурення (турбуленції) в ринковому механізмі.

З врахуванням досвіду країн з ринковою економікою, в економіці України доцільно створювати інституційне середовище процесу регулювання та трансформації підприємств природно монопольних галузей [10].

У функціонуванні підприємств електроенергетичної сектору є ряд особливостей:

– найбільшою відмінною особливістю є неможливість складувати електроенергію;

– усі електростанції, які виробляють електроенергію і електроустановки споживачів, працюють паралельно і приєднані до спільної мережі єдиної енергетичної системи (ЄЕС);

– необхідність постійно підтримувати встановлені технічні параметри при зміні значень

генерації потужності і її споживання;

– небезпека поширення на величезну територію перехідних аварійних процесів.

Для надійного забезпечення електропостачання споживачів на усій території України, необхідно здійснювати координоване керування ЄЕС, як єдиним технологічним комплексом. При цьому забезпечення надійності електропостачання є найважливішим економічним завданням, оскільки аварійні порушення живлення споживачів призводять до значних економічних втрат. Таким чином, координація роботи ЄЕС, здійснювана органами централізованого диспетчерського керування, забезпечує істотний економічний ефект, отже є перевагою єдиної енергетичної системи.

Відомо, що одним із напрямків реформування сектору електроенергетики є створення конкурентного середовища діяльності підприємств ПМ, що має підвищити ефективність як електроенергетичного сектора, галузі, та економіки країни в цілому [2].

Управління конкурентоспроможністю на рівні держави повинно враховувати чинники, які включено до методології ООН для встановлення рейтингу конкурентоспроможності країн які: характеризують базові вимоги (basic requirements); інституції, інфраструктуру, макроекономічну стабільність, здоров'я і початкову освіту; підвищують ефективність (efficiency enhancers) – вища освіта, ефективність товарного, фінансового ринків і ринку робочої сили, технологічна готовність і відкритість ринку; спрямовані на інновації (innovation and sophistication factors) – удосконалення ведення бізнесу та спроможність до нововведень [11]. Напрями підвищення конкурентоспроможності усіх суб'єктів господарювання включаючи природні монополії, необхідно досліджувати і оцінювати в комплексі, з виявленням причино-наслідкових зв'язків конкуренції на товарних ринках, ринках капіталу і робочої сили. Звичайно, дослідження діалектики усіх процесів, пов'язаних з одночасним, суперечливим і взаємно пов'язаним функціонуванням цих ринків, дасть можливість виявити об'єктивний рівень конкурентного середовища та його вплив на конкурентоспроможність вітчизняних суб'єктів господарювання.

У цьому контексті Дж. Сакс і Е. Уорнер стверджують, що конкурентоспроможність визначається наявністю цільового ринку, факторів виробництва та інших характеристик, які формують потенціал для досягнення стабільного економічного зростання. Розвиток економіки має бути підкріплений зростанням ділової активності, керованої законом, наявності ресурсів та стабільними цінами. При цьому М. Портер вважав, що конкурентоспроможність досягається у «вирішальній ланці» ланцюжка створення споживчих цінностей[12]., проте Г. Хемел і К.Прахалад у своїй книзі «Революція в бізнесі»

доводили, що конкурентоспроможність створюється в масштабі всієї компанії, коли весь її колектив і, перш за все, менеджери вищої ланки однакостайні в тому, як рухатися до майбутнього, а не в технологіях, продуктах або управлінні. Вони назвали це інтелектуальним лідерством. Суть лідерства вбачали у тому, що ринки, які ще не існують, необхідно уявляти вже зараз і прагнути їх формування, на що, можливо, потрібно три-п'ять і більше років [13]. Щоб утримати стійку позицію в майбутньому, важливо, на їх думку, не обмежувати стратегічні цілі наявними сьогодні ресурсами, а, навпаки – «відсовувати» цілі від ресурсів якнайдалі.

Найважливішою умовою інтелектуального лідерства Г. Хемел і К. Прахалад назвали уміле використання «базові функціональності продукту» і «ключові компетенції». Перше поняття означає потенційні можливості розвитку продукту, друге – знання і уміння людей, які ширші за їх посадові обов'язки. Для виграшу в майбутній конкурентній боротьбі необхідно подолати стереотипи мислення.

Конкурентоспроможність – це вже не «продукт проти продукту», «ефективність проти неефективності», а «нелінійна» інновація проти «лінійної». Закликаючи до революційної новизни, Г. Хемел разом з тим не заперечує значення традиційних чинників конкурентоспроможності [13].

В той же час реалії сьогодення такі, що економіка не тільки ПМ, а й більшості суб'єктів господарювання України за параметрами конкурентоспроможності дуже відстала. Це викликане низьким фактичним рівнем досконалості управління більшості вітчизняних суб'єктів господарювання, що є наслідком таких основних причин:

– застаріла філософія значної частини керівників підприємств, організацій, недосконалий менеджмент та низька культура ведення справ у більшості бізнесових і владних структур;

– несприятливі загальнодержавні умови для розвитку цивілізованого бізнесу, поліпшення якості та підвищення досконалості підприємств і організацій;

– низька ефективність і продуктивність через відсутність мотивації;

– незадовільний рівень управління в органах державної влади, що породжує прийняття непрофесійних рішень стосовно питань якості, досконалості і конкурентоспроможності.

Реальний вихід із ситуації, що склалася, може бути забезпечено лише шляхом одночасного і суттєвого підвищення рівня досконалості управління переважної більшості вітчизняних підприємств, організацій і державних установ. Влада і суспільство мають усвідомлювати та враховувати в процесах економічних перетворень в Україні суттєві концептуальні зміни у сфері якості, що відбуваються у світі останніми роками.

В Україні, після підписання угоди про

асоціацію з ЕС, створені передумови для революційного стрибка щодо розвитку вітчизняних підприємств і організацій на засадах конкуренції та якості. Згідно Європейської моделі партнерства, конкурентні переваги прямо чи опосередковано формуються споживачами, що підкреслює вагомість наявності та позитивного контакту між підприємством і її споживачами.

Особливо таке твердження актуальне для підприємств-природних монополій, для ринків яких характерно створення конкуренції та входження на галузеві ринки альтернативних джерел виробництва продукції/ надання послуг.

З метою ідентифікації напрямків розвитку конкурентоспроможності підприємств –природних монополістів в сфері електроенергетики потрібно враховувати, що Україна є однією з найбільш енерговитратних економік світу, через те, що усі споживачі – і бізнес, і населення використовують енергетичні ресурси неефективно. Тому вища ефективність економіки означатиме підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання і, відповідно, більший добробут домогосподарств і бізнесу. Для вирішення цієї проблеми уряд має запровадити політику, що змінить стимули домогосподарств і комерційних споживачів щодо споживання енергоресурсів.

Висока енергомідкість значно гальмує економічний розвиток України. Енергоефективність та енергомідкість – різні поняття. Енергоефективність означає використання меншої кількості енергії для забезпечення такого самого рівня випуску. Зазвичай енергоефективність можна поліпшити через використання ефективнішої технології чи процесу. Енергомідкість – це міра середнього споживання енергії в економіці для виробництва одиниці ВВП. На енергомідкість впливають багато чинників, разом із кліматичними умовами, стандартами життя та енергоефективністю споживчих товарів, будівель і промислових процесів. Країна може характеризуватися високою енергомідкістю, але водночас бути надзвичайно енергоефективною в тому, як вона використовує ресурси. Проте економіка України є і енергомідкою і енергонеєфективною.

На додаток до цього ситуація з постачанням енергоносіїв в Україну залишається ризиковою, оскільки джерела енергопостачання не диверсифіковані. Це означає, що Україна має сильну політичну й економічну залежність від експорту. Проте за розрахунками, поданими в Енергетичній стратегії, Україна може скоротити енергомідкість на 42% до 2030 року.

Низький рейтинг України щодо енергомідкості ВВП пояснюється двома чинниками. По-перше, це спадщина радянського планування, коли на території України розміщувалися малоефективні та енергомідкі виробництва. У ВВП і промислового виробництва України досі перева-

жають найбільш енергомідкі галузі – металургія та хімічна промисловість. По-друге, висока енергомідкість ВВП України – результат доступу до дешевих енергетичних ресурсів упродовж тривалого часу в історії країни.

У світі низькі ціни на енергоносії зазвичай пов'язані з високою енергомідкістю, що сьогодні спостерігається і в Україні. Існуючі низькі ціни на енергетичні ресурси в Україні не створювали стимули до інвестицій і модернізації в енергоефективність. Наслідком стало те, що багато українських підприємств використовують застарілі та енергонеєфективні технології. Таким чином, вони витрачають порівняно більше енергетичних ресурсів для виробництва одиниці продукції. Крім цін на газ, ціни на електроенергію в Україні також нижчі за середньоевропейські. Така ситуація передусім пояснюється втручанням держави у вигляді:

- державних субсидій у вугільній промисловості;
- обмеження експорту українського вугілля та газу;
- поблажливої до забруднювачів політики охорони довкілля.

Наслідки такої політики полягають у тому, що держава не тільки гальмує енергозбереження, а й подає хибні сигнали виробникам і споживачам, що спотворює їхній вибір технологій і енергетичних ресурсів. Розвиток енергомідких галузей в Україні також зумовлений наявністю суттєвих покладів корисних копалин, зокрема вугілля, залізної руди, нерудної сировини.

На оцінку енергомідкості України впливає рівень тінізації її економіки. Урядова оцінка тіньового ВВП, яку враховує Держкомстат під час розрахунку ВВП, вдвічі менша за незалежні оцінки. Внаслідок цього загальний ВВП (і офіційний, і тіньовий), імовірно, недооцінено, з чого випливає, що й енергомідкість може бути переоцінена. Проте дані на рівні окремих компаній дають підстави констатувати, що низька енергоефективність лишається головним чинником низького рейтингу України щодо енергомідкості ВВП.

У короткостроковій перспективі найбільший вплив на зменшення енергомідкості України матиме підвищення енергоефективності. За підрахунками, наведеними в Енергетичній стратегії, технологічне енергозбереження забезпечить близько 90% зменшення енергомідкості. Решту 10% має забезпечити реструктуризація економіки у бік менш енерговитратного сектору послуг. Хоча частка енергомідкої промисловості у структурі ВВП України залишається вищою, аніж у більшості країн ОЕСР, ця частка швидко зменшується, поступаючись позиціями сфері послуг.

Низькі ціни на енергоресурси донедавна давали змогу підприємствам промисловості ви-

робляти конкурентну за ціною продукцію на застарілих виробничих потужностях. Стан виробничих потужностей і рівень енергетичної ефективності в галузях, орієнтованих на споживчий ринок, кращий. Є принаймні три причини цього. По-перше, ці галузі частіше оновлюють основні фонди. По-друге, ці галузі мають зазвичай низьку енергомісткість і, як наслідок, їхній вибір технологій не було викривлено штучно низькими цінами. При цьому, жорстка конкуренція з імпортом і більша відкритість до прямих іноземних інвестицій змушує підприємства, що працюють на внутрішньому ринку, використовувати ефективніші технології.

В електроенергетичній сфері наявний небезпечний потенціал до енергозбереження, упродовж 20 років тарифи не передбачали інвестиційний складник або кошти на капітальний ремонт. Це призвело до високої зношеності основних засобів та інфраструктури, внаслідок чого – втрати у електромережі сягають 30%.

На енергомісткість впливають багато чинників: кліматичні умови, стандарти життя, енергетична ефективність споживчих товарів, будівель і промислових процесів. Вища якість життя (або стандарту життя) може призвести до вищої енергомісткості, особливо якщо рахувати на особу, а не на одиницю ВВП. Це є наслідком ширшого використання електричних приладів, житлово-комунальних і транспортних послуг населенням. Нині українські домогосподарства мають низький рівень енергоспоживання порівняно з іншими країнами. Проте у майбутньому, коли рівень доходів споживачів і попит на білі товари та послуги збільшуватиметься, енергоспоживання також зростатиме. Це позначатиметься на енергомісткості ВВП України.

Заохотити енергозбереження в Україні можна дієво застосувати і цінові, і нецінові стимули підвищення енергоефективності. Усунення спотворень цінових сигналів через зменшення державного втручання на ринку (та зростання цін на енергоносії) буде дієвим заходом. Це, зокрема, важливо у комерційному секторі. Крім того, нецінові методи заохочення будуть найбільш результативними за умов ринкових цін. Наприклад, у минулому спроби стимулювати енергозбереження в Україні виявилися неефективними попри наявну інституційну інфраструктуру.

Хоча розроблення заходів заохочення, спрямованих на промислове використання енергетичних ресурсів важливе, заходи політики також потрібно розробляти для зменшення енергоспоживання в тих секторах, в яких зростання цін на енергоносії не є достатнім стимулом для енергозбереження. До таких споживачів належать домогосподарства, житлово-комунальне господарство та бюджетний сектор. Такі споживачі не мають стимулів або вмінь для провадження діяльності з енергозбереження.

Ці три цілі повинні бути досягнені: по-перше, підвищенням надійності наявної енергетичної інфраструктури; по-друге, економією грошей споживачів за рахунок зменшення розміру рахунків за оплату енергоносіїв; по-третє, зменшенням впливу виробництва та споживання енергії на довкілля. Основним інструментом досягнення цих цілей є підвищення енергетичної ефективності.

Нині у країнах Європи сектор домогосподарств – один із найбільших та ефективніших споживачів енергії. Як наслідок, одним з головних завдань політики енергозбереження в цих країнах є вироблення та втілення стимулів, спеціально налаштованих на скорочення споживання енергії домогосподарствами. Значна частка населення України отримує дохід нижчий прожиткового мінімуму, а тому не може сплачувати повної вартості спожитих ним послуг.

Тарифи на послуги підприємств природних монополістів для населення є нижчими від собівартості продукції, а тому вони повинні покриватись або за допомогою механізму перехресного субсидювання або через механізм субсидій та дотацій.

Висновки. Природна монополія, виникає внаслідок технологічних особливостей виробництва та його матеріальної бази і є відособленою структурою ринкового середовища, проте її існування економічно доцільне.

Державне регулювання діяльності природних монополій на сьогодні в Україні проводиться вкрай неефективно, тому застосування принципу суворого державного адміністрування є загальноприйнятим та необхідним у процесі подальшої побудови державної політики щодо регулювання діяльності природних монополій. Заходи створення конкуренції у електроенергетичному секторі є економічно малоефективними. Такий результат можна пояснити тим, що конкурентоспроможність визначається наявністю цільового ринку, факторів ефективного виробництва та інших характеристик, які формують потенціал для досягнення стабільного економічного зростання. При цьому конкурентоспроможність створюється в масштабі всієї компанії шляхом інтелектуального лідерства, коли весь її колектив і, перш за все, вищі менеджери одноставні в тому, як рухатися до майбутнього, а не в технологіях, продуктах або управлінні. Найважливішою умовою інтелектуального лідерства Г. Хемел і К. Прахалад вважають «ключові компетенції».

Ідентифікації напрямків розвитку конкурентоспроможності підприємств-природних монополістів в сфері електроенергетики показує, що Україна є однією з найбільш енерговитратних економік світу, через те, що усі споживачі – і бізнес, і населення використовують енергетичні ресурси неефективно. Тому «ключовими компетенціями» підвищення конкурентоспроможності

підприємств електроенергетичного сектору і суб'єктів господарювання повинні бути заходи спрямовані на зменшення енергомисткості та енергонеефективності. Для вирішення цієї проблеми уряд має запровадити політику, що змінить стимули домогосподарств і комерційних споживачів щодо ощадливого споживання енергоресурсів.

Список використаної літератури:

1. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 № 1682-III. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Закон Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику»: Прийнятий 22 червня 2000 р. №1821-III // Урядовий кур'єр. – 2000. – 7 лип. – С.5
3. Стадницький Ю.І., Кривуцький В.В. Причини виникнення та існування природних монополій // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 10.– С.25 – 40.
4. Методи управління ризиками енергопостачальної компанії: моногр. За ред. д.е.н., проф. В.Я. Брича.– Тернопіль: ТНЕУ.– 2013.– 306 с.
5. Венгер В.В. Державне регулювання природних монополій в Україні: напрями вдосконалення / В.В. Венгер // Економіка підприємства. - 2010. - № 3. - С. 65-72.
6. Напрієнко Д.В. Особливості визначення ефективності державного регулювання суб'єктів природних монополій в Україні / Д.В. Напрієнко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 8. – С. 18-22.
7. Касинець О.О. Теоретико-методологічні аспекти регулювання діяльності природних монополій / О.О. Касинець, В.І. Якимів // Наукові праці НДФІ. – 2010. – № 4. – С. 37- 43.
8. Брич В., Федірко М. Регулювання діяльності підприємств природних монополій в умовах співпраці України з Європейським енергетичним співтовариством / В. Брич, М. Федірко // Вісник ТНЕУ.– 2013.– Вип. 3.– С. 23-26.
9. Нельсон Р., Уинтер С. Эволюционная теория экономических изменений / Пер. с англ. – М.: Дело, 2002.
10. Вильямсон О. Е. Природа фірми./ Пер. с англ. – К.: «А.С.К». 2002 -335с.
11. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке = Management Challenges for the 21st Century / Питер Ф. Друкер ; [Пер. с англ. Н. М. Макаровой]. – М. [и др.] : Вильямс, 2000. – 270 с.
12. Портер М. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер; пер. с англ. И. Минервин. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
13. Прахалад К. Конкуренция за будущее / К. Прахалад, Г.Хемел. – М. : Олимп-Бизнес, 2002. – 288 с.

ПОВЫШЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ЕСТЕСТВЕННЫХ МОНОПОЛИЙ ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКИ

Артемчук Т. А.

Статья посвящена установлению фундаментальных проблем естественных монополий энергетической отрасли Украины; выявление основных задач развития энергетической отрасли Украины, которые необходимы для общественной результативности деятельности предприятий естественных монополий. Целью статьи является выявление составляющих, которые необходимы для общественной результативности деятельности предприятий естественных монополий энергетической отрасли Украины.

Ключевые слова: естественные монополии, энергетическая отрасль, результативность деятельности предприятий естественных монополий.

INCREASE OF THE PUBLIC EFFECTIVENESS IN THE FUNCTIONING OF COMPANIES OF NATURAL MONOPOLIES OF THE ENERGY SECTOR

Artemchuk T.O.

Article is devoted to the fundamental problems of natural monopolies of the energy sector of Ukraine; identification of the main objectives of the energy sector of Ukraine, which are necessary for public effectiveness in the functioning of the company of natural monopolies. Aim of the article is to identify the components that are necessary for the public effectiveness in the functioning of companies of natural monopolies of the energy sector of Ukraine.

Natural monopolies have a significant value in the economy, as the production of the companies - natural monopolists is used in all, without exception, production processes and meets the needs of the population, so all the other markets and entities are economically dependent. With the growth of the economy, foreseen by the government long-term concept, structural problems of the economy of Ukraine are strengthening and due to this, we must estimate the impact of the consequences of the reform strategy of natural monopolies for the economy in the future in the aggregate.

Directions of improving the competitiveness of all economic entities including natural monopolies,

should be investigated and estimated in the conjunction taking into the account identifying the causes and effect of competition in product markets and capital markets. In order to identify areas of competitiveness of enterprises of natural monopolies in the electricity sector we must consider that Ukraine has one of the most energy-intensive economy in the world, because all the consumers and businesses, and population overall use energy resources ineffectively. Therefore, higher efficiency of the economy means that level of the of the competitiveness of entities increases and therefore household wealth becomes higher so as the power of business.

Natural monopoly arises from the technological features of production and its material base and is separated structure of the market environment, but its existence is economically appropriate. "Key competencies" that increase the competitiveness of enterprises of the power sector and the entities should be directed to reduce the energy intensity. In order to solve this problem, government should introduce a policy that will change the incentives of households and commercial consumers on saving energy consumption.

Keywords: natural monopoly, energy sector, effectiveness in the functioning of companies of natural monopolies.

Надійшло до редакції: 18.04.2016 р
Рецензент: д.е.н., професор Мішенін Є.В.

УДК 338.43:332

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Х. З. Махмудов, д.е.н., професор
С. П. Ярошенко, к.е.н., доцент
В. І. Пілявський
Полтавська державна аграрна академія

Актуальність теми дослідження обумовлена особливістю економічних відносини, які охоплюють широке коло економічних зв'язків людей, починаючи із суспільної форми поєднання факторів виробництва, економічним статусом суб'єктів господарювання і закінчуючи нормами розподілу результатів господарської діяльності.

У результаті розглянуто економічний та соціальний аспект землекористування за умови поєднання в одній особі власника і користувача землі, тобто власника, працівника й господаря. Таке поєднання може мати місце як за приватної власності на землю, так і приватно-спільної (часткової) і спільної за умови, що в землеробстві не використовується наймана праця, тобто землю обробляють ті, кому вона належить.

Ключові слова: земельні відносини, економічна система, власність, соціальна складова, «трудова» власність.

Постановка проблеми. Виробництво в аграрній сфері, як і в усіх інших сферах та галузях економічної діяльності - є процесом взаємодії людини з природою. Функціональним його призначенням є трансформація природних ресурсів в матеріальні й інші блага, які придатні для задоволення потреб людей (виробничих - у засобах виробництва, чи у життєвих благах - особисте споживання). Процес сільськогосподарського виробництва може розглядатися у двох аспектах: єдності технічної системи і сукупного працівника (людина-технічна система); відносин, що складаються між людьми в процесі аграрного виробництва.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання сутності земельних відносин знайшли своє відображення у наукових працях В.А. Борисової, П.І. Гайдучького, П.М. Макаренка, М.І.Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, Л.Ю.Мельника, О.М. Онищенко, П.Т. Саблука, М.М. Федорова, В.В. Юрчишина та інших вчених-аграрників. Разом з тим, окремі аспекти цієї актуальної пробле-

ми залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження. Визначення соціально-економічної сутності земельних відносин повинно базуватися на здійсненні оцінки процесу розвитку земельних відносин у розгляді його складових «землевласника» та «землекористувача».

Мета дослідження полягає в розгляді теоретичних і методичних засад щодо сучасного стану та розвитку соціально-економічної складової земельних відносин.

Основні результати дослідження. Техніко-технологічні і відповідні їм організаційно-економічні відносини охоплюють відносини щодо вибору сфери і місця господарської діяльності, технології, поєднання працівників з уречевленими факторами виробництва і землею, кількісна та якісна їх відповідність. Інакше кажучи, йдеться про відносини між людьми, що складаються в процесах організації і функціонування людино-технічної системи на мікро- і макрорівнях за будь якого типу економічної системи. Їх цільовим призначенням є раціональна комбінація й ефективне